

УВОД

1. ПОЈАМ, ПРЕДМЕТ И МЕТОД ТЕОРИЈЕ ДРЖАВЕ И ПРАВА

Циљ сваке науке је постизање што истинитијег, објективнијег и потпунијег искуственог сазнања појава које нас окружују, биле оне идеалног или реалног карактера. Због тога кажемо да свака наука представља уређен скуп знања (објективних сазнања, истина) о објективно датом свијету, материји у ширем смислу ријечи¹. Како је свијет који нас окружује сувише комплексан и промјенљив, то не постоји једна универзална наука која би га могла проучавати у цјелини. Због тога свака наука има своје подручје интересовања које називамо њеним предметом и на основу кога се врши класификација и систематизација свих наука.²

Као и свака друга наука, и Теорија државе и права одређена је својим предметом (подручјем интересовања) и методом. Предмет изучавања једне научне дисциплине чини оно подручје друштвене стварности које је она изабрала за предмет свог научног (истраживачког) интереса. С обзиром на чињеницу да не постоји наука која би могла егзактно изучавати свијет и друштво у цјелини те да истовремено једну

¹ М. Марковић, Филозофски основи науке, Београд, САНУ, 1981, стр. 13, истиче да наука представља «објективно, критичко, методски изведено знање о стварности», при чему М. Поповић у Општа теорија права, књига 1, Нови Сад, 2002, стр.8, наводи да је «наука систем знања о стварности, а да се та знања изражавају кроз појмове, судове и закључке као логичке форме мишљења. Како је суд веза два појма, а закључак веза два суда, може се, упрошћено, рећи да је наука систем одређених појмова, како то управо чини Т. Живановић. Поред систематичности знања, предметне одређености и методолошке усмерености, науку карактеришу још и објективност и критичност».

² О овоме шире в. наше радове Нормативност права и мјесто и улога нормативног метода у теорији права, Српска правна мисао, Бањалука, 1-4/95, стр.251-271; Нормативна теорија права у свијетлу објективне научне истине, Теорија, филозофија и социологија права у свијету, Београд, 1998, стр.175-185; Правна наука и наша друштвена стварност, Дејтонска Босна и Херцеговина –Питања и проблеми правне природе, Бањалука, 2003, као и М. Поповић, Општа теорија права, књига 1, Нови Сад, 2002

од области друштвене стварности може изучавати више научних дисциплина, кажемо да се као предмет сваке научне дисциплине може одредити њено поље интересовања које је објективно дато.

Сазнања која нам даје наука, без обзира на различитост предмета, састоје се од двије врсте сазнања: појмова и закона. Једноставно речено, појам је сазнање једне ствари, тј. појаве, узете саме за себе нпр. појам улице или материје итд. Он се састоји из скупа одредаба о суштини (главном квалитету ствари и свим битним обиљежјима њеним). Закон, пак, одражава везу између двије или више ствари и појава, везу која настаје узајамним дјеловањем једних на друге. Изучавањем појмова, наука свијет одражава статички, док се преко закона он одражава динамички. Аналогно овоме, могло би се рећи да предмет Теорије државе и права чине држава и право као објективно дате (постојеће) појаве у свијету или пак њихова структура.

Међутим, ово одређење предмета Теорије државе и права није потпуно јер су држава и право предмет проучавања и осталих правих наука. Због тога је на овом мјесту потребно поменути да се све правне науке могу подијелити на апстрактне и конкретне, зависно од тога да ли се држава и право проучавају као објективно дате друштвене појаве или се пак ради о истраживању конкретне државе и права у цјелини. Конкретне правне науке државу и право могу посматрати историјски и тада се ради о историјскоправним наукама или пак позитивноправним (постојећа држава и право), када се ради о позитивноправним дисциплинама.

Теорија државе и права, сагласно своме предмету, спада у апстрактне правне науке јер се бави проучавањем државе и права као објективно датих (постојећих) појава у свијету или пак структуром државе и права, захваћеном и обрађеном на нивоу општих спознаја о њиховој природи, саставу, односу њихових дијелова и законитостима њихових односа и мијењања. Дакле, теорија државе и права изучава државу и право уопште, а не неку конкретну државу нити пак неко конкретно право. Због тога кажемо да су предмет њеног проучавања структурални елементи државе и права који се сусрећу у свакој држави и праву, тако да у њима задржавају иста формална обиљежја³.

³ М. Поповић, цит. дј. стр. 22, истиче да је предмет опште теорије права, «по себи», емпиријско позитивно право. Ако језик допушта, то је правно право, а не социолошко, психолошко или филозофско право.

Теорија државе и права изучава најопштије појмове (категорије) који су везани за егзистенцију државе и права, при чему је њен циљ да допре до спознаје о њиховој природи, узајамном односу и међусобној условљености. Неки од тих најопштијих појмова су нпр: појам државе, појам и врсте државних органа, државни облици итд. У теорији права то су нпр. појам права, правне норме, правног акта, правног односа и сл.

Теорија државе и права је једина теоријскоправна наука која се предаје као обавезан предмет на свим правним факултетима на просторима бивше Југославије. На неким правним факултетима изучава се и Филозофија права, научна и наставна дисциплина с највишим степеном апстраховања и ширим интересима од Теорије државе и права или пак Увод у право, односно Енциклопедија права са нижим степеном апстраховања и једноставнијим садржајима од Теорије државе и права. Свим овим дисциплинама основни је задатак да студенте прве године правног студија уведу у основне проблеме и појмове о праву и држави који су им потребни за успјешно савладавање конкретноправних наука. На неким правним факултетима Филозофија права се изучава на четвртој години студија као синтеза знања стечених из изучавања свих претходних правних дисциплина.

Теорија државе и права, као апстрактна правна наука, има додирних тачака са осталим научним дисциплинама (правним и неправним) које се, такође, посредно или непосредно баве проблематиком државе и права. Међутим, између њих, како је већ речено, постоје и значајне разлике. Нпр. Општа историја државе и права проучава развој конкретних државноправних поредака, док, рецимо, конкретне правне науке изучавају садашње важеће државноправне поретке. Теорија државе и права као општа правна наука проучава опште квалитете (црте, карактеристике, особине) и опште везе државе и права. Ове опште квалитете и опште везе она изучава општим појмовима и општим законима о држави и праву, који представљају наше сазнање о њима.

Свака наука, па и правне науке, у тежњи за спознајом појаве коју проучава мора примјењивати одређене сазнајне радње и поступке да би дошла до својих спознаја (објективних). Ове поступке и радње једним

именом називамо методама⁴. Док је предмет сваке науке објективно дат, метод сазнања је субјективна радња човјекова која се односи на предмет. Но, између предмета и метода постоје тијесне везе. На једној страни, предмет одређује (условљава) метод, док на другој, метод одређује предмет. Метод је, на први поглед, појам који се може лако одредити тако да се уобичајено сматра да је то пут, начин, средство, радња да се нешто учини, оствари, да се постигне неки циљ. Уколико је ријеч о методу сазнања, онда је то начин да се до сазнања дође.

Предмет и метод су тијесно везани, снажно утичу један на други и у том међусобном утицају донекле се прожимају. Сматра се да, аналогно непостојању једне универзалне науке, не постоји један универзални метод којим би се служиле све науке (било друштвене, било природне), иако се као најопштији метод често одређује дијалектичко-материјалистички, односно историјско-материјалистички метод⁵. По неким мишљењима, у свим правним наукама, како у конкретним, тако и у апстрактним, традиционално преовлађује правни метод (догматички, нормативни, егзегетички, логички, позитивно-правни) док секундаран карактер имају социолошки, односно аксиолошки методи.⁶

Правни метод је најстарији метод правних наука. Он је, као такав, подесан за анализу права као специфичне идеалне (духовне) творевине, као једног посебног нормативног система (поретка), скупа норми, тј. нормативних исказа. Овај метод је у својој основи логички јер се помоћу њега држава и право проучавају логичком анализом правних норми, утврђивањем њиховог правог значења (тумачењем) и извлачењем из садржине правних норми општих и основних појмова и принципа. На овај начин ствара се једна логички усклађена цјелина

⁴ «Изворно, реч метод потиче од грчке речи *methodus* која означава пут или начин да се дође до сазнања истраживаног објекта и његове суштине (истине о њему). Међутим, сама реч пут је нејасна, као уосталом све речи са метафоричким значењима. До данас је створено мноштво дефиниција о појму научног метода, а то отежава схватање његове суштине», истиче М. Поповић у цит. дј. стр. 150

⁵ М. Поповић, стр.159, истиче да се дијалектички метод, као теоријски метод, јавља у разним варијантама, од Хераклита, Сократа, Платона, до Хегела, Маркса и Теодора Адорна. Овај теоријски метод био је, пре свега, примењиван у филозофији, а много мање у наукама, како природним, тако и друштвеним и духовним. Једва да је примењиван у правним наукама и у општој теорији права»

⁶ Шире в. Р. Д. Лукић, *Методологија права*, Сабрана дела, Београд, 1995 и С. Врачар, *Преиспитивање правне методологије-наговештаји државноправног интегритета*, Београд, 2002, стр.133

правних норми, што правни поредак у својој основи и јесте. На основу овог скупа правних норми регулише се понашање субјеката права али и цјелокупна организација и дјелатност државе. Помоћу овог уређеног скупа норми као правила о понашању држава као правна и политичка организација врши власт (кроз стварање и примјену правних норми). Управо због тога се оваквом анализом овог нормативног поретка спознаје (описује) и сама држава.

Карактер и улога (вриједност) овога метода су у правној науци, посебно у Теорији државе и права, али и у Методологији правних наука, често различито посматрани. Наиме, неки од теоретичара, као нпр. Ханс Келзен, сматрали су да је овај метод, када је ријеч о правним наукама, једини и најбољи, док су му други одрицали сваку вриједност и дуго времена га гурали у страну⁷. Међутим, употребу и вриједност овог метода не треба бркати са нормативизмом у праву као једним једностраним начином посматрања државе и права. Истина је да нам овај метод не омогућује потпуну спознају права и државе, али је, такође, истина да без њега нема спознаје државе и права. То нам говори да, с обзиром да су држава и право у првом реду правне појаве идеалног карактера, овај метод треба бити почетни и примарни. Овај метод нам објашњава државу и право онакве какви они јесу, не дајући нам сазнања о томе зашто су такви, због чега су настали и зашто постоје, те да ли као такви одговарају неком идеалу права и државе. Управо због овога он се често назива догматичким (тумачећим) или пак формално - логичким.

Иако су критике које се упућују на рачун доминације овог метода у протеклих педесет година на овим просторима биле изразите и често субјективне, мора се рећи да је овај метод у проучавању државе и права нужен јер се помоћу њега омогућава сазнавање једне изузетно значајне димензије државе и права – њихове нормативне димензије, што они у основи и јесу. Међутим, како држава и право нису само нормативне појаве, већ и реалне појаве које настају у друштву у коме врше одређене функције, за њихову потпуну спознају потребно је користити и социолошки метод.⁸

⁷ Шире в. Х. Келзен, О границама између правничке и социолошке методе, Општа теорија права и државе, Београд, 1998 као и наше цит. радове

⁸ Шире в. наше цит. радове

Социолошки метод је метод који је иманентан социологији као друштвеној науци тако да његова употреба у правним наукама, тј. у Теорији државе и права представља примјену резултата Социологије као опште друштвене науке на изучавање државе и права. Социолошки метод не може да нам објасни зашто правне норме важе и како важе, што сазнајемо помоћу правног метода. Међутим, у објашњењу државе и права овај метод је нужен јер се помоћу њега истражују друштвени узроци настанка и развоја државе и права, као и њихове функције у друштву. Поред овога, овај метод нам омогућава испитивање односа између нормативног и стварног, оног што је кроз норме као нормативне исказе прописано и онога што се у друштву фактички збива.

Правни и социолошки метод су главни методи Теорије државе и права. Међутим, поред ових метода, ова научна дисциплина користи и деонтолошки и аксиолошки метод у оквиру филозофског метода као и историјскоправне, упоредноправне и техничке методе. Ови методи су споредни (допунски) методи, јер, на извјестан начин, упоредни и историјскоправни метод представљају само примјену правног, или пак социолошког метода у проучавању прошлих држава и права или пак држава и права који постоје у садашњем тренутку. На другој страни, помоћу техничких метода право се ствара и примјењује.

Изучавањем метода правних наука бави се посебна научна дисциплина - Методологија правних наука, док се изучавањем метода спознаје права бави Методологија права. Ове научне дисциплине проучавају се на постдипломским правним студијама.⁹

⁹ Исто